

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF AGRARIAN FIELD DEVELOPMENT



Олександр ШУБАЛИЙ,
доктор економічних наук,
Луцький національний
технічний університет

Oleksandr SHUBALYI,
Doctor of Economics,
Lutsk National
Technical University

Антоніна ГОРДІЙЧУК,
кандидат економічних наук,
Луцький національний
технічний університет

Antonina GORDIYCHUK,
Ph.D. in Economics,
Lutsk National
Technical University



В умовах внутрішньої економічної нестабільності та наявності зовнішніх загроз система державного управління повинна бути спрямована на підтримку й розвиток реального сектора національної економіки, зокрема тих сфер економічної діяльності, які стабільно розвиваються та мають значний потенціал для подальшого зростання. Враховуючи потужний природно-ресурсний потенціал і сприятливі природні умови, вигідне географічне становище, наявність давніх традицій і успішних практик освоєння сучасних технологій, до таких сфер беззаперечно можна від-

нести аграрну сферу. Вважаємо, що активізація наукових досліджень щодо виявлення «вузьких місць» та обґрунтування перспективних напрямів розвитку цієї сфери має важливе значення для всіх сторін соціально-економічних відносин.

Різноманітні проблеми розвитку аграрної сфери розглядалися в наукових дослідженнях багатьох учених [1-2; 6-9], які пропонували шляхи їх вирішення відповідно до чинників і умов, які склалися в певний часовий період. Протягом останніх років відбулося багато ключових подій, які змінили вектори

У статті вивчено зміст та складові, принципи формування та функціонування, а також можливі наслідки невіршення основних проблем, що формують організаційно-економічні засади розвитку аграрної сфери в умовах децентралізації системи державного управління та європейської інтеграції України.

Доведено, що аграрна сфера відноситься до сфер, які стабільно розвиваються та мають значний потенціал для подальшого зростання. Вона має потужний природно-ресурсний потенціал і сприятливі природні умови, вигідне географічне становище, наявність давніх традицій і успішних практик освоєння сучасних технологій. До основних елементів аграрної сфери віднесено: аграрні відносини, аграрний ринок, аграрні виробництва (господарства), аграрну продукцію та послуги, ринкову та соціальну інфраструктуру сільських територій, природні умови та ресурси аграрного виробництва, населення сільських територій, органи управління в аграрній сфері.

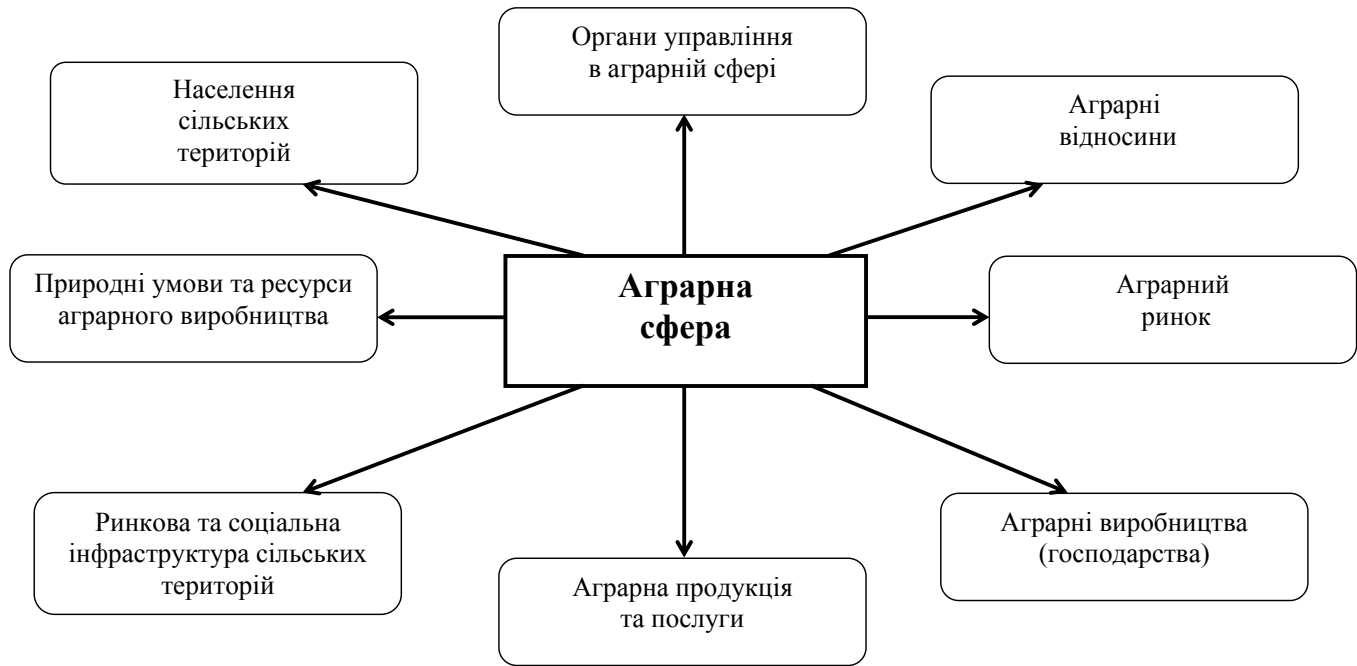
Виділено ряд принципів формування й розвитку аграрної сфери: комплексності використання, відтворення та охорони природно-ресурсної бази, рівномірності та збалансованості розвитку сфер господарювання, співучасті у вирішенні соціально-економічних проблем територіальних громад, рівноправності організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, відкритості до залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій, державного субсидування пріоритетних напрямів аграрного виробництва, податкового стимулювання суб'єктів малого та середнього агробізнесу, доступності залучення позикових коштів для оновлення та модернізації виробничо-технічної бази.

The paper deals with the contents and components, principles of formation and functioning, as well as the possible consequences of not addressing the major issues that form the organizational and economic principles of the agricultural sector in a decentralized system of government towards European integration of Ukraine.

It has been proven that the agricultural sector refers to areas that are developing steadily and have significant potential for further growth. It has a strong natural resource potential and favourable natural conditions, favourable geographical position, the presence of ancient traditions and practices of successful development of advanced technologies. The main elements of the agricultural sector include: agrarian relations, agricultural market, agricultural production (farming), agricultural products and services, market and social infrastructure of rural areas, natural conditions and resources of agricultural production, rural population, governments in agriculture.

A number of principles of formation and development of agricultural sphere have been distinguished: the complexity of use, restoration and protection of the natural resource base, uniformity and balanced development of economic participation in solving social and economic problems of communities, equality of legal forms of business entities, openness to involvement foreign and domestic investments, subsidies for priority areas of agricultural production, tax incentives for small and medium agribusiness availability of borrowing for renovation and modernization of industrial infrastructure.

Рис. 1. Основні складові аграрної сфери (узагальнено авторами на основі джерел [1, 3, 6, 7, 9])



розвитку як країни загалом, так і кожного виду економічної діяльності, зокрема тих, що формують аграрну сферу. Тому виникає необхідність детальнішого опрацювання організаційно-економічних засад розвитку аграрної сфери в сучасних складних умовах розвитку країни.

Основна ціль дослідження полягає у вивченні змісту та складових, принципів формування та функціонування, а також можливих наслідків невирішення основних проблем, що формують організаційно-економічні засади розвитку аграрної сфери в умовах децентралізації системи державного управління та європейської інтеграції України.

Для кожної країни чи окремого регіону надзвичайно важливе значення має забезпечення населення широким асортиментом продуктів харчування в необхідній кількості, а також належної якості. Значною мірою продовольча безпека та самодостатність відповідної території залежить від того, як розвинута власна сфера сільського господарства, переробки агропродукції та продажу продовольчих товарів.

Усю сукупність видів економічної діяльності, починаючи зі сфери сільського господарства й закінчуючи торгівлею агропродукції різних ступенів переробки, а також сукупність взаємозв'язків між ними безпосередньо та з іншими ринковими інститутами, що спрямовані на забезпечення потреб населення у відповідній продукції та послугах з урахуванням інтересів виробників, споживачів і держави в межах визначеної території можна назвати агропродовольчою системою цієї території.

Ураховуючи всю сукупність видів економічної діяльності та взаємозв'язків між ними, можна виділити ряд складових аграрної сфери (рис. 1), які

у своїй взаємодії формують належне організаційно-економічне, інституціональне, фінансово-кредитне, інноваційно-інвестиційне та соціально-культурне забезпечення всього циклу створення доданої вартості відповідно до потреб та інтересів населення (як кінцевого споживача продукції та послуг), суб'єктів господарювання (як виробників продукції та послуг, а також надання різного роду пов'язаних послуг), державних інституцій (які формують інституціональне середовище господарської діяльності усіх суб'єктів, регулювання ринків, фіскальне регулювання, нагляд і контроль, соціальний захист населення та ін.).

До основних органів управління в аграрній сфері на національному та регіональному рівнях відносять галузеве міністерство (Міністерство аграрної політики та продовольства України [11]), регіональні управління в складі обласних державних адміністрацій (наприклад, у Волинській області – Департамент агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації), а також окремі підрозділи в структурі райдержадміністрацій (як правило, це відділи агропромислового розвитку). Також через міністра аграрної політики та продовольства координується діяльність таких структур: Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України, Державна інспекція сільського господарства України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, які також мають також відповідні регіональні підрозділи.

Важливими елементами аграрної сфери регіону є також аграрні відносини та аграрний ринок, які

створюють передумови для розвитку виробничих, постачальницько-збутових, фінансово-кредитних, трудових відносин між суб'єктами господарювання з приводу організації виробництва й збуту, обслуговування, надання різного роду послуг на основі укладення договорів і контрактів, організації постійно діючих ринків, як місць взаємодії покупців і продавців.

До елементів цієї системи також відносять аграрні виробництва (господарства) та аграрну продукцію й послуги. Організаційно-правові форми аграрних виробництв відзначаються своєю різноманітністю, але в статистичних збірниках прийнято поділяти виробників агропродукції на сільськогосподарські підприємства, в тому числі фермерські господарства, та господарства населення. Також окремо формується статистика основних сфер сільського господарства – рослинництва й тваринництва. Ці сфери мають також специфічні види продукції та послуг, які надалі стають об'єктами переробки на підприємствах, що відносяться до підвидів виду економічної діяльності на рівні секції С «Переробна промисловість».

Невід'ємним елементом аграрної системи є населення сільських територій, яке є основним постачальником робочої сили для суб'єктів господарювання, а також самостійним виробником у формі фермерських господарств та господарств населення. Від рівня розвитку аграрної системи відповідної території значною мірою залежить і самодостатність територіальної громади, добробут місцевого населення, якість надання адміністративних послуг, розвиток соціально-культурної сфери села.

Природні умови та ресурси є визначальними елементами аграрної системи території, оскільки формують базу для галузевої спеціалізації сфер рослинництва й тваринництва у сільському господарстві, а також визначають подальшу спеціалізацію переробних ланок і форми організації ринкових відносин, напрями державної підтримки та пріоритети регіонального розвитку. Адже, головним чином, від якості ґрунтів залежить спеціалізація зернового господарства та напрями розвитку тваринництва, що надалі визначає територіальну організацію переробних виробництв. З іншого боку, природні погодні умови здійснюють сприятливий або несприятливий вплив на врожайність сільськогосподарських культур, що нерідко стає визначальним фактором ефективності роботи агропродовольчої системи в окремому періоді.

Також важливим елементом аграрної системи окремої території є ринкова та соціальна інфраструктура сільських територій, розвиток якої стає основою для забезпечення їх соціально-економічного піднесення в ринкових умовах. Зокрема, ринкова інфраструктура повинна сприяти економічному розвитку суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом матеріальних благ на основі використання наявного природно-ресурсного потенціалу, забезпечення ліцензування, сертифікації, стандартизації, кредитування, фінансування, дотування, субсидування, адміністрування агропромислового

виробництва, а соціальна – забезпечувати переважно надання соціально-культурних благ у формі організації роботи закладів освіти, культури й мистецтва, фізкультури та спорту, медицини, соціального захисту населення сільських територій на основі залучення коштів держави, територіальної громади, суб'єктів місцевого бізнесу, пожертвувань населення тощо.

Отже, аграрна сфера території є складним за купністю взаємозв'язків утворенням, яке охоплює не тільки населення та господарських суб'єктів, їх продукцію та послуги, різноманітні державні та недержавні інституції, а також природні ресурси й умови цієї території, які визначають господарську спеціалізацію всієї системи та ситуативні результати діяльності суб'єктів створення доданої вартості у матеріальній та нематеріальній формі.

Аграрна сфера територіального рівня, як і будь-яка система, формується та функціонує на базі ряду визначальних принципів (рис. 2), які створюють належне організаційно-економічне підґрунтя для розвитку усіх процесів на різних рівнях управління:

□ комплексності використання, відтворення та охорони природно-ресурсної бази – передбачає залучення та використання всіх складових природно-ресурсного потенціалу відповідної території без шкоди один одному;

□ рівномірності та збалансованості розвитку сфер господарювання – передбачає сприяння паралельному розвитку різних напрямів аграрного виробництва на основі використання природних, економічних та соціальних чинників;

□ співучасті у вирішенні соціально-економічних проблем територіальних громад – розуміється активна роль суб'єктів господарювання у житті територіальної громади на основі виконання соціальних функцій;

□ рівноправності організаційно-правових форм суб'єктів господарювання – забезпечення вільного вибору напрямів і форм, рівних стартових умов діяльності господарських суб'єктів;

□ відкритості до залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій – передбачає використання додаткових можливостей для додаткових фінансових вливань у розширення бізнесу та його вихід на якісно вищій рівень;

□ державного субсидування пріоритетних напрямів аграрного виробництва – визначення пріоритетних напрямів аграрного виробництва на основі дотримання вимог продовольчої безпеки;

□ податкового стимулювання суб'єктів малого та середнього агробізнесу – надання різного роду податкових преференцій суб'єктам господарювання, розвиток яких має важливе значення для підтримання конкурентоспроможності аграрної сфери;

□ доступності залучення позикових коштів для оновлення та модернізації виробничо-технічної бази – активне використання можливостей технічної модернізації на основі співпраці з фінансово-кредитними установами;

Рис. 3. Основні проблеми розвитку аграрної сфери та наслідки їх не вирішення (узагальнено авторами на основі джерел [1, 3, 7, 9])



□ інноваційності форм і методів аграрного виробництва на основі передового зарубіжного досвіду – передбачає орієнтацію суб’єктів господарювання на використання сучасних прогресивних підходів в усіх сферах агробізнесу.

Як і будь-яка сфера, яка перебуває на стадії ринкової трансформації, аграрна сфера ще далека від досконалості, адже залишаються невирішеними багато поточних та стратегічних проблем, які стримують розвиток реформаційних процесів в усіх її ланках, а їх невирішення може призвести до системної кризи та занепаду стратегічно важливої для продовольчої безпеки держави сфери (рис. 3). Серед основних проблем розвитку цієї сфери можна виділити: відсутність дієвої підтримки з боку держави та територіальних громад; стимування розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення; диспаритет цін на продукцію сільського господарства та промислового призначення; нерівномірність розподілу доходів між виробничою, заготівельною та переробною ланками; низький рівень розвитку сільських територій та добробуту місцевого населення.

Цей перелік проблем і наслідків не є вичерпним, адже аграрна сфера територіального рівня тісно пов’язана з усіма іншими секторами національної економіки, але нерідко інтереси її суб’єктів, а також населення сільських територій враховуються за залишковим принципом.

Серед основних завдань розвитку аграрної сфери на найближчі роки можна виділити такі:

□ поліпшення родючості ґрунтів, у першу чергу за рахунок вапнування, залуження малопродуктивних та заліснення деградованих земель запасу та резервного фонду;

□ активізація процесів технічного та технологічного оновлення агропромислового комплексу;

□ забезпечення рівноправного доступу всіх сільськогосподарських виробників незалежно від форм господарювання та власності до державних і регіональних програм підтримки розвитку агропромислового комплексу та соціальної сфери;

□ переорієнтація системи державної підтримки аграрного виробництва на стимулювання виробників, орієнтованих на місцеві продовольчі ринки;

□ формування інфраструктури сільської місцевості, адаптованої до сучасних реалій, будівництво картопле-, овоче- та фруктосховищ за участю коштів обласного бюджету;

□ сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на селі, в першу чергу створення обслуговуючих молочарських кооперативів [2].

Отже, результати дослідження довели, що в аграрній сфері залишається багато невирішених проблем, що стосуються як методичного, так і інформаційного забезпечення, а також проблем у системі управління на національному та регіональному рівнях. На нашу думку, наведені вище пропозиції дозволять у певній мірі сформувані належні організаційно-економічні засади стабільного розвитку даної сфери на всіх рівнях управління.

Рис. 2. Принципи формування та розвитку аграрної сфери



ВИСНОВКИ

Ці та інші результати досліджень наводять на думку, що аграрна сфера як на національному, так і на регіональному рівнях повинна розвиватися відповідно до ринкових законів, але із збереженням державної підтримки пріоритетних напрямів аграрного виробництва. Останні з огляду на різні об'єктивні чи суб'єктивні фактори можуть не забезпечувати ефективності господарювання, а отже, стають безперспективними для розвитку бізнесу, але при цьому від їх діяльності залежить продовольча безпека країни. На сьогодні це стосується таких сфер господарювання, як вирощування та переробка цукрових буряків, тваринництво, зокрема вирощування великої рогатої худоби.

Тому діяльність цих сфер господарювання та в цілому аграрної сфери потребує проведення більш детального аналізу для виділення причин неефективного використання потужного природно-ресурсного потенціалу агропромислового виробництва, який мають практично всі регіони України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрна економіка і ринок / Іванух Р.А., Дусановський С.Л., Білан Є.М. – Тернопіль: «Збруч», 2003. – 305 с.
2. Аграрний комплекс Волині. Економічна доповідь / За ред. В.Ю. Науменка. – Луцьк: Голов. управл. стат. у Волинській області. – 46 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підруч. / В.Г. Андрійчук. – [2-ге вид., доп. і перероб.] – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Головне управління статистики у Волинській області / Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
5. Державна служба статистики України / Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.

7. Економіко-статистичний аналіз та оцінка розвитку сільського господарства Волині: монографія / Т.В. Божидарник, В.Ю. Науменко, О.М. Шубалий, Ю.М. Барський. – Луцьк, 2014. – 212 с.

8. Ковальчук М. І. Економічний аналіз у сільському господарстві: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 282 с.

9. Мармоза А.Т. Статистика сільського господарства: Навч. посіб. / А.Т. Мармоза. – К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. – 696 с.

10. Міністерство аграрної політики та продовольства України / Офіційний веб-сайт [Електронний варіант]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/news>.

REFERENCES

1. Ivanukh R.A., Dusanovs'kyi S.L., Bilan Ye.M. *Ahrarna ekonomika i rynek* [Agricultural economics and market]. Ternopil, "Zbruch", 2003, 305 p. [in Ukrainian].
2. Naumenko V.Yu. *Ahrarnyy kompleks Volyni: Ekonomichna dopovid* [Volyn' agricultural sector. Economic report]. Luts'k: Holov. uprav. stat. u Volyns'kiy oblasti, 46 p. [in Ukrainian].
3. Andriyukh V.H. *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv: Pidruch.* [The economy of agricultural enterprises: textbook]. Kyiv, KNEU, 2002, 624 p. [in Ukrainian].
4. The Department of Statistics of Volyn' region. Official website. Available at: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
5. The State Statistics Service of Ukraine. Official website. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Zbars'kyi V.K., Matsyhora V.I., Chalyy A.A. *Ekonomika sil's'koho hospodarstva: Navch. posibnyk* [Economy of agriculture: Teach. manual]. Kyiv, Karavela, 2009, 264 p. [in Ukrainian].
7. Bozhydarnik T.V., Naumenko V.Yu., Shubalyy O.M., Bars'kyi Yu.M. *Ekonomiko-statystychnyy analiz ta otsinka rozvytku sil's'koho hospodarstva Volyni* [Economic and statistical analysis and development evaluation of agriculture in Volyn' region]. Luts'k, 2014, 212 p. [in Ukrainian].
8. Koval'chuk M.I. *Ekonomichnyy analiz u sil's'komu hospodarstvi: Navch.-metod. posibnyk dlya samost. vyych. dysts.* [The economic analysis in agriculture: Teaching and methodical manual for self-learning of the subject]. Kyiv, KNEU, 2002, 282 p. [in Ukrainian].
9. Marmozha A.T. *Statystyka sil's'koho hospodarstva: Navch. posib.* [Agricultural statistics: Teaching manual.]. Kyiv, El'ha-N, KNT, 2007, 696 p. [in Ukrainian].
10. The Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Official website. Available at: <http://minagro.gov.ua/news> [in Ukrainian].